

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՐԿԻ

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կես տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են Ռիֆայն խմբագրատան մեջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
ՏԷԼԵՓՈՆ № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերից).

Յալոտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յալոտարարութիւնների համար վճարում են
խրաբանչիք տողատեղին 10 կոպեկ.
ՏԷԼԵՓՈՆ № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Յակոբ Յարութիւնեան Զատիկանց, Եղիաթէթ Յակոբեան Թուփեանց, Յովհաննէս Միսէօնեան Զատիկեանց և Եղիաթէթ Գալստեան Զատիկեանց ցաւօք սրտի յայտնելով իրանց բարեկամներին և ազգականներին առաջինը իր լիարժեք կնոջ, երկրորդը իր սիրելի ձր, երրորդը իր անմոռանալի քրոջ և չորրորդը իր հօրեղբոր կնոջ

ԻԱՆՈՒՄ ՄԻՍԵՕՆԵԱՆ ԶԱՌԱՅԵԱՆՑԻ

մահը, որ տեղի է ունեցել Վարչավայրում (Թաղում—Օգոստոսյան), ինչպէս որ չորս բերել կիրակի, զեկանալի 8-ին, ժամի 10¹/₂-ին, Զգրաչէի ու. Աստուածածնի եկեղեցին (Միջին փողոց) հանգուցեալի յիշատակին մատուցելիք պատարագին և հոգեհանգիստին ներկայ լինելու համար:

Աննա Յովհաննիսեան, Պօղոս Յովսէփեան Դուկասեանները, Աննա և Մնացական Խոնաւանները սրտի խորին վշտով յայտնում են իրանց ազգականներին և ծանօթներին՝ առաջինը իր սիրելի ամուսնու, երկրորդը իր հօրեղբոր և վերջինները իրանց փեսայի

ԸՆԵՏԻՍ ԲԱՆԱՅԵԱՆ ԳՈՒԿԱՍԵԱՆՑԻ

մահը, որ տեղի ունեցաւ ամսույ 5-ին, առաւօտեան 12 ժամին, ամբիօք կը կատարվի ամեն օր, երեկոյան 7 ժամին, յուրաքանչեւ իրակի, ամսի 8-ին, առաւօտեան 10 ժամին, իր սեփական տանից (Միքայէլեան փողոց, № 191) գէպի վանքի մայր եկեղեցին, իսկ թաղումը նոյն օրը:

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Նպաստող հանգամանքներ. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Թովլի. Նամակ Արմեանակից, Նամակ Իրկուսակից, Նամակներ Խմբագրութեան. ՆԵՐՔԻՆ ԵՐԵՎԱՆ. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ուսանողի հրաժեշտի օրերից:

ՆՊԱՏՈՂ ՀԱՆԴԱՄԱՆՔՆԵՐ

Խօսելով մեքենաների և նոր տեխնիկայի մոցնելու մասին, մենք գիտէինք, որ բարենպաստ պայմաններ են հարկաւոր նրանց իրաւորութեան համար: Մենք մտադիր ենք ներկայ յօդուածով մատնացող լինել մեքենաների գործադրութեան մի բնորոշ հանգամանքի վրա, որ նշանակութիւն ունի մեր երկրի մի նշանաւոր մասում: Եթէ առաջիկայ ժամանակները մեքե-

նաների ոյժի գործադրութիւնը մենք տեսնում էինք միայն կենտրոնական քաղաքներում և գործարանական շրջաններում, այժմ հնարաւորութիւն կայ նոյնը ունենալ և կենտրոնական կէտերից դուրս սահմանակից և վարկերի տեղերում, եթէ միայն այնտեղ գոյութիւն ունին գետակներ և ջրվէժներ, որոնց ոյժը կարելի է գործադրել էլէկտրականութիւն և մեքենայական շարժում առաջ բերելու համար: Արդարեւ ջրերի հոսանքների յայտնի որոշ արագութիւնը և իշուածքի աստիճանը հնարաւոր են դարձնում գործի գնել մի շարք մեքենաներ, որոնք առաջ են բերում էլէկտրականութիւն և շարժում:

Ենթոյն այդ հանգամանքի այն տեղերում, ուր կան ջրերի հոսանքներ, կարող են ծագել զանազան ձեռնարկութիւններ, որոնց համար ուրիշ տեղերում անհրաժեշտ են մեծ քանակութեամբ վառելիք և շոգեշարժ մեքենաներ: Ենթոյն այդ հան-

գամանքի, օրինակ, Արարք իր հոսանքով, Արարքայի գետով այն ձորը, որ տանում է Տօգորական գետի ջրերը գէպի կուր, Բօրչայուի գետով այն ձորերը, որոնց միջով հոսում են Կեքեթի, Խրամի և ուրիշ գետակները, Զանգեզուրի գետով, ձորերը, որոնցով հոսում են Բաղարայ, Հաքար և ուրիշ գետեր, Դաղստանի և կովկասեան լեռների այն ձորերը, որոնցով հոսում են Թերեք, Կոյսու և բազմաթիւ ուրիշ գետեր և գետակներ իրանց հոսանքներով, կատարեալ հնարաւորութիւն են տալիս այդ բոլոր տեղերում գնել հարկաւոր էլէկտրական մեքենաներ և նրանց միջոցով ոչ միայն մեքենայական շարժում առաջ բերել զանազան արդիւնաբերական գործադրութիւնների, այլ և կատարեալ լուսաւորութիւն տալու համար:

Եւ մենք պէտք է օգտվենք այդ հանգամանքից մեքենաներ մոցնելու մեր երկրի այնպիսի խոշ անկէններում, որտեղ կարելի է զարգացնել գործարանական արդիւնագործութիւնը, որ մինչև այժմ քնած գրութեան մէջ էր թէ այն պատճառով, որ մենք գետ շարունակում ենք նահապետական վիճակի մէջ մնալ և թէ այն պատճառով, որ մենք գետաւորութիւն էինք կրում վառելիքի և էժան մեքենայական ոյժի բացակայութեան շնորհիւ:

Անկասկած պատրաստ ոյժ ունենալը գետ բաւական է, անհրաժեշտ են և ուրիշ շատ պայմաններ. բայց և այնպէս մեքենայական մեծ ոյժի ներկայութիւնը մի խոշոր առաւելութիւն է, որից պէտք է օգտվել և կարող ենք օգտվել շատ գէպերում:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«Ո Վ Զ Ի»

Խրաբանչիք տարի ամեն մի դիւղ, աշան վերջերում կամ ձմեռայն սկզբներում, երբ գիւղացու թէ ամբարն է լիքը լինում, թէ աչքը, ստուգում է իր տարեկան հաշիւները, որոշում է տանուտէրի ու գիւղական միւս պաշտօնականների արած տեղի ու անտեղի, իսկական ու չինձու ծախսերի քանակը, աւելաց-

նում է նրան տարեկան պարտադիր պետական հարկի գումարը ու այդ բոլորը բաժանելով գիւղական ծխերի ընդհանուր թվի վրա, որոշում է իւրաքանչիւր մի տան տարեկան հարկի, պետական ու տեղական կամ համայնական, քանակութիւնը: Դրանից յետոյ տանուտէրն իր հարկահանով ու գլխով սկսում է հաւաքել հարկը, պետականը գանձարանն է ուղարկվում, իսկ համայնականը մնում է գիւղում տեղական արած ծախսերը ծածկելու կամ նոր հերթական ծախսերի համար:

Համայնական այն ժողովը, որը քննում է գիւղական պաշտօնականների հաշիւները, որոշում է հարկի ընդհանուր քանակութիւնը ու բաժանում է նրան ծխերի վրա, կոչվում է «թովլիխ»: Այդ ժողովը միշտ շատ ազդեալի է լինում ու վերջնապէս ուղի կրելու համար և սկսվելով վաղ առաւօտեան տեսնում է երբեմն օրը ու շաբաթներ: Գիւղի գիւղականները ամեն կերպ աշխատում են միշտ իրանց իրաւ թեթեւեղութիւնը, հազար ու մի միջոցներով իրանց բաժին հասնող հարկը յօգուտ իրանց խուզելով ու խուզուածք գցելով իր իրաւունքների ու պարտաւորութիւնների մասին շատ մոլժ ու խրթին հասկացողութիւն ունեցող ամբարնի վրա, որը վերջ է վերջոյ ստիպված է լինում լուս առանկ հարկերի համարեալ ամբողջ ծանրութիւնը: Յաճախ «թովլիխներում» անսկաւարդելի իրարանցում ու կատարեալ դժբախտի պատճառ է լինում հայոցները, ամենակոպիտ, անպատկանելի ու զարկելի յիշգրտել, ապուսկը, բուռնցքը, մորակն ու դադանակը քլում են առաւելագիւղ արդարութիւնն ու ամբողջ գաղութութիւնը, լայն ապարկեց բանալով ամենաանհմարձակ կամայականութեան առաջ: Տանուտէրի ու հարկահանի բազմամիջ զգալիները չեն քաշվում օր դերեկով հրապարակ դուրս գալ ու օրինաւոր ճանաչել տալ իրանց ճանաչահական» էլէրում արձանագրած անվերջ, անթիւ ապօրինութիւնները, անիրաւութիւններն ու գեղծումները:

Գիւղական կանոնադրութեան համաձայն «թովլիխ» կազմված պէտք է լինի կամ ամբողջ համայնական ժողովից, որին պէտք է իւրաքանչիւր հարկատու տնից մի չափահաս անհատ ներկայ լինի, կամ մի տասն-ստանից հօգի լիազօր հաշուետեսներից, որոնց ընտրում է համայնական ժողովը: Այդ թոյլատր-

կաններն:
«Ես նրանց տանում եմ գէպի լոյս:
Հաւանական եւ ուրեմն, թէ ում հետ պէտք է դու գործ ունենաս: Ծնարարութեան, արդարութեան ձայնն էր:

—Այո, հասկանում եմ,—ծանր և երկար չլին-
ջաց Ատոմեան:

Նա շարունակում էր դեռ այդ վնէ և յաղթական դէմքով դիտել, բայց ահա սկսեցին բազմաթիւ ուրիշ ձայներ լսվել և նրանք քանի գնում ուժեղանում էին Ատոմեան չը գիտէր որ մէկին լսել: Ահա նրանցից մէկը աւելի մօտեցաւ ու սկսեց որոշակի խօսել: Նրա դէմքը ամբողջ ծապէս ցնցեց Ատոմեանին: Մարդիկ վշտահար դէմք: Դարաւոր ցաւերի խորը կնիք էր կրում այդ դէմքը: Թոււ էր, թէ երկար, շատ երկար ժամանակից նրա մէջ ամբարկել էին կեանքի դաժնութիւնները և նա իր ցաւերի համար որոշում էր մի սփոխման: Նա շատ խղճալի տալու էր իր թողեց Ատոմեանի վրա:

Բայց նա սպասածից աւելի համարձակ սկը-
սեց խօսել:

—Դու վերջացում ես ուսումը չուստով,—
ասաց նա,—և մտադիր ես վերադառնալ հայրենիք: Դու ինձ ճանաչում ես անշուշտ: Աշա-
կերտ ժամանակը ապրել ես ինձ հետ կողք-
կողքի, բայց այն ժամանակ դու դեռ լաւ չէիր ճանաչում ինձ: Դու, միջնակարգ դպրոցն ա-
ւարտելով, բուռն ցանկութիւն ունէիր բարձ-
րագոյն ուսում ստանալու: Դու ունեւոր չէիր, ոչ էլ ես էի ունեւոր ինձ ապացին, համոզեցին, որ քեզ հարկաւոր է օրինել, որովհետեւ առում էին ինձ, որ զարգացած, ինտելիգենտ անձեր են պէտք մեզ, որպէս զի մեր կեանքը կարո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՈՒՍԱՆՈՂ ՀՐԱԺԵՇԻ ՕՐԵՐԻՑ
(Պատկեր)

Գիշեր է, ուղի գիշեր. ժամի 2-ից անց է արդէն Գիշերային լուսնիւնը խամարում է միայն չղփկառքի սուղոցը:

Ատոմեանը դեռ քնած է: Նա նստած է սեղանի մօտ գրած բաղկաթոռի վրա, մէկ ձեռքով բաղկաթոռի մի կողմին յենված, գլուխը ձեռքի ափի մէջ դրած. ամբողջ դէմքը լարված դրութեան մէջ է:

Անհանգիստ է նա այս գիշեր, յուզված է նրա սիրտը: Զգացմունքների և մտքերի մի ուժեղ փոխանակութիւն է կատարվում նրա մէջ:

Ինչ է պատահել:

Ատոմեանը ուսանող է գերմանական բարձրագոյն դպրոցներից մէկում և այժմ պատրաստվում է վերջնական քննութիւնների համար: Երկու ամսից յետոյ նա աւարտելու է:

Բայց ինչն էր նրան այս գիշեր անհանգիստացրել:
Արդեն վաղուց այժմեան մտքերի նման մրտէք նրան զբաղեցրել են, բայց նա երբեք չէր հաւաքել նրանց, չէր դառաւորել չէր պարզել որոշ կերպով, միշտ կիսաուշադիր և երբեմն էլ անտարբեր կերպով էր վերաբերվել:

Երկու ամսից յետոյ պէտք է ընդմիջող հրաժեշտ տալ ուսանողական կեանքին: Նա այս

վում է նրա համար, որ գիւղացիները երկար ժամանակ գործից չեն կտրուել։ Ինչպէս ասացինք, «թովլին» տնտէս է օրեր, նոյն իսկ չաբաթներ, մի քանի հարիւր գիւղացիներ գործից ընկնել, ձմեռն անգամ, այդքան երկար ժամանակ չեն կարող, ուստի հայիւնների պարզաբանութիւնն ու կարգաւորումը մնում է ընտրովի լիազօր-ներին, որոնք կոչվում են «թովլիքիւններ»։ Վերջիններս հայիւններ պարզեցւոյ, կարգաւոր-րելուց, «դաւթարներ» լաբիրինթոսի մութ ու մալլ բազմաթիւ անցքերը քննադատ լոյսին մատչելի դարձնելուց յետոյ պարտաւոր են հա-մայնական ժողով հրաւիրել ու մանրամասնա-բար գեկուցանել նրան գիւղի բոլոր հայիւնե-րը, գիւղական «բիւրժուէտը»—ինչքան հարկ է վճարված ընթացիկ տարւում, ինչքան դեռ եւ պէտք է վճարել, ինչ ներքին ծախսեր են ար-ված գիւղում ու ինչ անխուսափելի ծախսեր կան նախագծված. տնտեսէրի ու միւս պաշ-տօնեաների կատարած զեգծումների մասին եւ պէտք է գեկուցանեն։ Լիազօրների կամ «թով-լիքիւնների» ժողովը բնաւ իրաւունք չունի որոշումներ կայացնել, տեղական նոր հարկեր սահմանել, փոփոխութեան ենթարկել պաշտօ-նեաների ստճիւնները, գիւղի եկամուտների մա-սին կարգադրութիւններ անել, գիւղական ա-րօտաւայրերից օգտվելու իրաւունքը վաճառել և այլն։ Միայն համայնական ժողովը կարող է ընդհանուր հասարակական շահերին վերա-բերող որոշումներ կայացնել, կարգադրութիւն-ներ անել, զեկաւարել գիւղի գործերը ու որո-շել նրա վիճակը, բաղդը, երջանիկ կը լինին մեր գիւղերը, եթէ համայնական ժողովը իր ֆունկցիաները, իր պաշտօնական ու բարոյա-կան պարտաւորութիւնները կանօնաւոր կա-տարելու հարաւորութիւնն ու ընդունակու-թիւն ունենար. իսկպէս ամեն բան անում է լիազօրների, «թովլիքիւնների», «լաբիրինթոս» ու գիւղական պաշտօնեաների ժողովը. համայ-նականը հրաւիրվում է կամ ոչ. հրաւիրած զեպքում մեծ մասամբ նա լոկ ձևական նշա-նակութիւն ունի. լիազօրները կարգադրում, որոշում են, ինչ ցանկանում են, ինչ պահան-ջում են իրանց անձնական շահերը, յենկելով, ի հարկէ, իրանց հետ համակարծիք, իրանց ընտրած տնտեսէրի աշխկութեան վրա, ու յետոյ իրանց այս կամ այն որոշման մասին կազմում են համախօսական, որին ստորագ-րում են, մեծ մասամբ ստիպմամբ, բոլոր գիւ-ղացիները. համախօսականը կազմվում է հա-մայնական ժողովի անունից Լիազօրները միշտ ընտրվում են գիւղի ազգեցիկներից, որոնք իրանց ամեն մի քայլը փող հաշվելով, «թով-լիքիւն» մասնակցած օրերը գնահատելով, հասարակութիւնից օրավարձ պահանջելով, դուրս են գալիս այդ իրանցից հասանելիք հար-կից ու յաճախ շորհիւ այդ բանի ոչ թէ մի կօպէկ անգամ հարկ չեն տալիս, այլ դեռ մի անելողը բան է պոկելու են հասարակութիւ-նից։ Ասենք, որ եւ այդպիսի լիազօրից ի թիւս այլ գիւղացիների հասնում է տարեկան 25 ր.

պետական ու տեղական-համայնական հարկ-նա, ընտրել տալով իրան «թովլիքիւն» «վա-քի» ու զիտումը չաբաթներով ձգեցողով «թովլին», օրեր միմիայն իրեր թէ հասա-րակութեան համար, իւրաքանչիւր օրը որոշ վարձ կտրեցնելով իրան, վերջ ի վերջոյ դուրս է բերում, որ հասարակութիւնը պաշտաւոր է նրան վճարել 30—40 ր., որից դուրս գալով իր հարկը, 25 ր., դեռ մի 10—15 ր. ստա-նում է իրեր մաքուր վարձատրութիւն, «հա-լալ աշխատանք»...

Այդպիսի զեպքերը սովորական են գիւղե-րում։ Լիազօրների խորհրդին պաշտօնապէս նախագահում է տնտեսէրը, իսկ յաճախ այդ պատասխանատու պաշտօնը ոչ-պաշտօնապէս յանձնվում է... «տիճորին», որն իր միջի հրա-չափորձ հեղուկի, գինու-արաղի, չորհրով ամեն տեսակ մեղքեր է հողով անում ու գալիքին գաղտնիկների կերպարանքով կրկին դուրս բե-րում հասարակական գործունէութեան ասպա-րէզը։ Կան հազուադէպ գիւղեր, ուր մասնա-քիչ-չափ աչքաբաց է, քիչ-չափ հասկացողու-թիւն ունի իր իրաւունքների մասին, ուստի նա ընդունակութիւն ու հարաւորութիւն ունի «թովլին» իր շահերը պաշտպանել, գաղ-նակներով գալիքի սուր ժանդարներից իր կաշի-ն փրկել. գիւղերի մեծամասնութիւնը սակայն գտնվում է դեռ եւ նախագահող «տիճորի» խեղդող գերիշխանութեան տակ...

Ստ. Տէր-Աւետիքեան

Գրանձակ.

ՆԱՄՍԱՅ ԱՐՄԵՆԱՍԿԻՑ

Նոյեմբերի 12-ին

Դրեմի հայոց ընակչութեան տեղերից մէկն էլ Օր-Բազարն է, կամ ինչպէս ռուսներն են ասում՝ Արմանսկի-Բազարը, Պերեկոպ քաղաքի արտաքինը եղել է մի ժամանակ, երբ Օր-Բազարում հայ հասարակութիւնը մեծ էր ու հարուստ. կային այստեղ շատ ակաւաւոր մար-գիկ, որոնք հասարակական գործերի գլխին էին կանգնած. պատահում էին ընդհարումներ, կազմվում էին կուսակցութիւններ,—սակայն և կար հաւաքական գործունէութիւն, որի ար-գիւնքն են ուսումնարանը և բարեգործական ընկերութիւնը։ Միւս անգամայլ թողնելով ուս-ումնարանի մասին խօսելը, դառնում եմ բա-րեգործական ընկերութեանը, որի կանօնադրու-թիւնը հաստատված է 1880 թ.ին։ Ընկերու-թեան նպատակն է.—1) օգնութիւն հասցնել Արմանսկի-Բազարում աղքատ ամենաաղքատ հայ ընտանիքներին, 2) հողալ Արմանսկի-Բա-զարի ամենաաղքատ հայերի գուակների կըր-թութեան մասին։

Պրծաւ-գնաց, և սա բարեգործական ընկե-րութիւն է...

Կարող են ասել, թէ «օգնութիւն հասցնել» սա մի ընդհանուր արտայայտութիւն է միայն, որի տակ պէտք է հասկանալ նորմալ կանօնա-դրութեան յիշած մանրամասնութիւնները՝ «յն-

կերութեան նպատակը» բաժնից։ Այդ այդպէս է. սակայն գործունէութեան ահա ինչ է դուրս եկել. ընկերութեան վարչութիւնը (և անգամ-ները) այնպէս է կարծել, թէ «օգնութիւն բառը պէտք է հասկանալ «գրասական օգնութիւն» մեղքով... բաժանեցիր տարվայ ընթացքում մի քանի անգամ 100—200 րուբլի՝ բաւական է որ ընկերութիւնը բարեգործական դառնայ։

Օր-Բազարում այդպէս էլ անում են. ընկե-րութեան 22 տարվայ գործունէութեան ընթաց-քում միայն փող են բաժանել։ 1901 թ.ականի հաշիւ մէջ անվում է, թէ ընկերութիւնը ու-նեցել է 2800 րուբլու տոկոսաբեր թղթեր (հիմնական գրամագուրն է 500 րուբլի) որոնք տուել են 104 ր. 40 կ. չափ. բացի սրանից եկամուտի միւս աղբիւրն է եղել անգամա-վճար՝ 10 անգամներից ստացվել է 50 րուբլի։ Տարբերակ հետ եկամուտը կազմել է 212 ր. 35 կ. նպատակ է տրված տաք չքաւոր ընտա-նիքի՝ 192 ր.։

Թող եմ տալիս ինձ յիշեցնել, որ բարեգոր-ծութիւնը երկայրի հասկացողութիւն է. այ-նոր նա արժանիք է, իսկ վաղը անպայման դատաւարտելի։ Նպատը միայն ժամանակաւոր նշանակութիւն կարող է ունենալ. չքաւոր մէկը այս րօպէս մեծնում է քաղցից՝ տուէք նրան փող, կտացաւ նրա փողը, գրամական օժանդակութիւնը արդէն աւելորդ է, եթէ նա ընդունակ է աշխատելու. հէց նա կտացաւ, նրան օգնել պէտք է, բայց ոչ փողով, այլ գործի դնելով, աշխատանք գտնելով։

Դրամական բարեգործութեամբ չքաւորու-թեան պատճառները չեն վերանորոգ. որոնցէք-այդ պատճառները, արմատախիլ արէք նրանց՝ այն ժամանակ միայն բարեգործութիւնը իր նպատակին կը հասնի։

Ընդհանրապէս երեք տեսակի աղքատ ենք ճանաչում մենք՝ անգործ, հիւանդ և ծեր։ Այդ երեք դրութիւնները որոշելու են Բա-րեգործական ընկերութեան վերաբերմունքը օգնութեան դիմող չքաւորին։ Այն ինչ Ար-մանսկում այդ երեքի ձեռքն էլ փող են տա-լիս ու ռադ անում գլխներից։

Բարեգործական ընկերութեան գրասենակը իր տեսակի բիւրօ է լինելու, ուր ոչ միայն փող, զգեստ են բաժանում, այլ աշխատանք առաջարկում, խորհուրդներ տալիս...

Ուր է Արմանսկի ընկերութեան գրասե-նակը, նա ամփոփված է մի փոքր արկղի մէջ, որ ամփոփում, տարիներ չարունակ ան-չարծ ու զոց ընկած է ուսումնարանի մի ան-կիւնում։ Ընկեց ու կրակ Բարեգործական ընկերութիւն, որին դեռ իրան է պէտք բարե-գործել...

Վ. Բարիբան

ՆԱՄՍԱՅ ԻՐԿՈՒՍՍԿԻՑ

Նոյեմբերի 20-ին

Այսօր կրկին վերագարձալ Իրկուսկի՝ Արեք-

իւր դէմքը ձեռքերի մէջ թագգրեց. նրա աչ-քերը արտասուքով լցվեցան. զգացմունքները խեղդում էին նրան։ Անմիջապէս վեր կացաւ նա և սկսեց սենեակում քայլել։ Բայց սենեակի օդը խեղդել էր նրա համար. նա բաց արաւ պատուհանը և դուրսը դուրս հանեց։ Դրսի գոլ օդը մի փոքր թարմացրեց նրան ճնշող մտածորից։

Ատոմեանը սկսեց նորից քայլել սենեակում։ Նա չէր հանգստանում, նրա սիրտը յուզվել էր, հոգեկան աշխարհը ալիւնդվել էր.

—Օ, եթէ մարդիկ երեւմի-երեւմի թողնէին, որ իրանց սրտերը ազատ խօսէին—մտածում էր Ատոմեանը,—եթէ մենք չը ծնէինք մեր սիրտը, մեր խեղճը... որքան շատ բան պէտք է նրանք մեզ ասէին եւ ո՞վ պէտք է համար-ձակվի այդ արդարացի ձայների դէմ մէկ բան ասել։ Բայց մենք խեղդում, սպանում ենք նրանց մեր մէջ։ Չէ որ նրանք մեզ նեղութիւն են տալիս, մեր հոգեկան խաղաղութիւնը ան-հանգստացնում, խանգարում։ Դուրսը մենք ամեն մի ճնշվածի պաշտպան ենք մեզ ցոյց տալիս, իսկ իրօք՝ որքան իրաւացի ձայներ ենք ներսը ճնշում։

«Ապա ինչով պէտք է բացատրել այն հա-նգստանքը, որ մեր մէջ այնչափ քիչ արձագանք է գտնում, երբ մեր շուրջ կարիքներով լին-է, կարիքներ, որոնց իրագործումը մեզ, ինտե-լիգենտ անուանվածներին է վերապահված։ Ո՞վ պէտք է աշխատի գաւառներում ընթերցանու-թիւն տարածելու համար, ով պէտք է աշ-խատի... Բայց որ մէկը թեւէ Ինչ է ներկա-յացնում մեր գաւառական կեանքը, նոյն իսկ մեծ քաղաքներին, Բազուն... այդ բազմաթիւ-

անդրեան կենտրոնական բանտի տաժանակիւր հայերին հաղորդելուց յետոյ։ Հայ տաժանա-կիւնները 16 հոգի են։ Առաջին անգամը չէ, որ եւ բանտարկեալներին հոգեպէս միխթարում եմ. բայց առաջին անգամն է, որ յանուն բան-տարկեալների նրանց հետ ձայնակից եմ լի-նում։

Բանտարկեալները ինձանից փող, չաքար, թէյ չը պահանջեցին։ Ինչպէս այլ տեղերում, այլ լրագիր, գիրք։ «Տէր-հայր, գոնէ մի աւել լորդ ժամագիրք չը կայ, որ տաք»։ Ընկերս իր Աստուածաշունչը բանտի գրադարանին՝ նուիրեց։

Որքան պարզ, որքան հաւաքակ խօսքեր—գիրք, լրագիր, մինչեւ անգամ նրա համար մի եւ նոյն է, թէ ինչ ոճով է գրված։ Կրկնում եմ, բանտարկեալները աղաչում, մինչեւ ան-գամ ոտներս համարում էին, մի եւ նոյն խօսքերը կրկնելով։ Այն, այդ շատ բնական է, չորս պատերի մէջ օրն ի բուն, ամփոփելի, տարիների ընթացքում գրված արեւի լոյսից, շատ հակամալի է, որ բանտարկեալի միակ միխթարութիւնը, հայրն ու մայրը, քոյրն ու եղբայրը, ծանօթ ու ազգականը եւ ամենաախ-րելին լրագիրն է ու գիրքը։

Շնորհիւ բանտային կառավարիչների խելա-ցի կարգադրութեան, բոլոր բանտարկեալները՝ հայ, ասորի, պարսիկ, ռուս եւ այլն, իրանց գրեթէ ազատ են զգում։ Ուրիշ բանտերում, օրինակ, Սարատովի, Սամարայի, Տամբովի, ոչ ոք իրաւունք չունի իրար հետ տեսնվելու եւ ժամանակ էլ չը կայ. բոլորը փակված են, իսկ այստեղ, ընդհակառակն, ամենքը ազատ են, միշտ իրար հետ, մի բաժանմունքից միւսը կա-րող են գնալ. միայն ընդհանուր գլխաւոր մուտքն է փակ։

Բանտարկեալները ունեն դպրոց, գրադա-րան, երաժշտական խումբ. երկու հայեր կան երաժշտական խմբում—մի ախայցիացի և մի տապիլոցցի։ Բանտին կից կան եկեղեցի և բանտային հիւրանոց, ուր ընդունվում են պաշտօնական անձինք։ Բացի ուսուցիչից ամեն բան ձրի է։ Երանի այն մարդուն, ով աղչ հիւ-րանոցին կօչնէ։ Կառավարիչները և բոլոր ծա-ռայողները տաժանակիւրներ են. հիւրանոցն ունի գեղեցիկ բեմ, շուտով սկսվելու են ներ-կայացումներ։ Դերասանները դարձելով նոյն կառավարված տաժանակիւրներն են. Բառ-բուն նշանակութեամբ գլխաւոր կառավարիչը մարդասէր է. այս ամենը նա է ստեղծել։ Բանտը Իրկուսկից 70 վերստ հեռու է. 55 վերստ չորեկաղքով, մնացածը սալով։ Ծանա-պարտ... Աստուած հեռու տանի, մանաւանդ ձմեռը։ Մնացում է երեք ձիով լծած կառքը ձորերի միջով, չըջապատած կուսկան խիտ անտառներով. ամեն բան ծածկված է ձիւնի սաւանով. ձայն, ծպտուն ամենեւին. միայն ցուրտ ու ցուրտ երկեղալի է անցնել եւ որ-քան զոհեր են պատահում։ Գիւղի կառավա-րիչը ինձ չը թողեց, որ ժամի 5-ին ձանա-պարճ ընկնեմ։ Ահա թէ ինչու. մի քանի տարի բանտում մնալուց յետոյ՝ ազատվում է մեղա-

խան ամենի միշտաբ, որ ազահաբար կուլ է տալիս անթիւ թարմ ուգիւր...

«Ուր պէտք է որոնել մեր անտարբերու-թեան, հասարակական անգործունէութեան պատճառները։

«Միթէ իրական կեանքը յիւրաւի այդչափ շուտ կլանում է մեզ։

«Ո՛հ, ես չեմ կարծում։ Մենք կարող ենք, եթէ ուզենանք, այդ կլանվելու առաջն տանել։ Մենք մեր ներսը չենք մշակում, ինչպէս պէտք է կարողանանք դուրսը մշակել։ Ուսանա-ղութեան ընթացքում մենք մեր ներքինի բա-րեկրթութեան մասին չենք մտածում կամ քիչ ենք մտածում. մեր հոգին սիրտը, միտքը չենք զարգացնում, մենք չենք պատրաստվում մեր իղէալների համար գոհաբերութիւններ անելու։

«Այդ պատճառով անընդունակ ենք դառնում իրական կեանքում կուլտուրական ոյժերի դեր կատարելու, այդ պատճառով կեանքը կլանում է մեզ շուտով և մեր լաւագոյն ձգտումները ցրել տալիս, ոչնչացնում առօրեայ հոգեւորի մէջ։

«Առաջ պէտք է մենք մեր ներսումը կուլ-տուրական նուաճումներ կատարենք և ապա միայն կը կարողանանք դուրսը գործ կատա-րել։

Այդպէս էր համոզված Ատոմեանը։

Նա դեռ չարունակում էր երկար մտածել սենեակում քայլելով։

Իսկ զուրաբ արդէն սկսում էր կամաց-կա-մաց լուսանալ։

Վանէս

Դ ար մ շ ա ո գ ա

